

GINTARAS KABELKA

Klaipėdos universitetas

MARKSISTINĖ FILOSOFIJOS ISTORIOGRAFIJA LIETUVOJE: VERTIKALUSIS REDUKCIONIZMAS

Marxist Historiography of Philosophy in Lithuania:
Vertical Reductionism

SUMMARY

The article analyzes Marxist methodology of historiography of philosophy in Lithuania. This methodology represented the mechanistic strategy of interpretation, which treats the subject of inquiry as a regular product of some non-theoretic reality. The vertical reductionism regards philosophy as the product of social relations and denies its self-contained value. It approaches philosophy as ideology and criticizes it as such. It transforms philosophical problems into social problems, formulates them in Marxist way, and finally reduces them to ideology. It ignores that some philosophical problems have nothing in common with social questions.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos filosofijos istoriografijos darbai, kuriuose atliekama marksistinės metodologijos vertikaliojo redukcionizmo procedūra. Remiantis H. White'o istorinio aiškinimo formų koncepcija, eksplikuojama marksistinės metodologijos struktūra. Teigiama, kad vertikalusis redukcionizmas yra istorinio lauko vertikalus pjūvis: filosofinės teorijos ne kaip savaiminės vertybės, jos pažintinių savybių analizė, bet jos tariamo pagrindo ieškojimas „gilesniuose“ socialinės tikrovės sluoksniuose, vadinamosios visuomeninės bazės lygmenyje. Analizuojami vertikaliojo redukcionizmo taikymo Lietuvoje pavyzdžiai, šis metodologinis veiksmas palyginamas su organicistiniu aiškinimu bei su filosofijų sociologijos metodologine prieiga.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos filosofijos istoriografija, marksistinė metodologija, vertikalusis redukcionizmas.

KEY WORDS: Lithuanian historiography of philosophy, Marxist methodology, vertical reductionism.

ĮVADAS

Nagrinėjant Lietuvos filosofijos istorijos tyrinėjimus pastebima, kad kai kurios filosofinio istorinio aiškinimo strategijos (pvz., organicizmas, kontekstualizmas)¹ apima po keletą filosofijos istoriografijos metodologijų, o mechanistiniu aiškinimu Lietuvoje iš esmės pagrįsta tik viena – marksistinė – metodologija. Dera pastebėti, kad ji jau yra „mirusi“: marksizmas Lietuvoje klestėjo nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio iki nepriklausomybės atkūrimo, po kurio šis tyrinėjimo tipas buvo išstumtas iš filosofinio istorinio diskurso ir nebeplėtojamas. Tokį klestėjimą lėmė ne kokie nors teoriniai marksizmo pranašumai, bet jo, kaip tuometinės oficialiosios ideo-

logijos, statusas. Taigi, šią metodologiją Lietuvos filosofijos istoriografijoje reikia traktuoti būtuju laiku, kaip istorinį faktą, o ne kaip realiai funkcionuojančią dabartiniuose tyrinėjimuose. Būtų klaidinga manyti, jog filosofijos istorijos marksistiniai tyrinėjimai sudaro vientisą, tarpusavyje niekuo nesiskiriančių tekstų masę. Lietuvoje esama įvairaus pobūdžio ir skirtingos konceptualios struktūros marksistinių filosofijos istorijos darbų. Šiame straipsnyje nagrinėjamas vienas minėtos metodologijos veiksmas – vadinamasis vertikalusis redukcionizmas. Filosofijos istoriografijos marksistinė metodologija Lietuvoje iki šiol nėra tyrinėta.

FILOSOFIJOS ISTORIOGRAFIJOS MARKSISTINĖS METODOLOGIJOS STRUKTŪRA

Marksistinėje metodologijoje esminė aiškinimo procedūra, remiantis Haydeno White'o aiškinimo formų koncepcija, yra redukcionizmas, kuris priskiriamas mechanistiniam aiškinimui. Redukcionizmas reiškia, kad tyrimo objektas (filosofinės teorijos) yra laikomas nesavarankišku, nulemtu jį valdančių priežastinių dėsnių (o ne kokių nors metafizinių principų kaip organicistiniame aiškinyje), kurie priklauso ne filosofinio mąstymo sričiai, bet neteorinei tikrovei (marksizmo atveju – socialinėms ekonominėms formacijoms)². Šios rūšies aiškinyje didesnę reikšmę turi ne detalės, atskiri tyrimo objektai, bet tipologijos, dėsningumų paieška: „mechanicistas laiko aiškinimą užbaigtu tik tada, kai jis yra at-

radęs dėsnius, manomai valdančius istoriją taip, kaip fizikos dėsniai manomai valdo gamtą. Tuomet jis pritaiko šiuos dėsnius duomenims taip, kad jų konfigūracijas būtų galima suprasti kaip šių dėsnių funkcionavimą“³. Tai reiškia, jog marksistinei filosofijos istoriografijai daugiau rūpi ne įgyti konkrečios filosofinės teorijos *supratimą*, bet *paaiškinti* pastarąją panaudojant jai išoriškus veiksnius, patalpintus į iš anksto sukonstruotas schemas – pvz., kokia nors filosofinė teorija ar jos fragmentas šioje metodologijoje traktuojamas arba kaip klasinės sąmonės išraiška, t.y. ideologija, arba kaip filosofijos raidos pakopa, istorijos laiptuose esanti būtinai žemiau nei marksizmas.

Filosofijos istorijos paveldas marksistinių tyrinėtojų dažniausiai naudojamas kaip sociologinių ar istoricistinių schemų iliustracija, o ne kaip savaiminis tyrimo objektas, ir tik retais atvejais bandoma plėtoti konstruktyvų filosofinį dialogą tarp praeities mąstytojų ir marksizmo. Dėl šių savybių filosofijos istorijos marksistinių tyrimo taisyklių visumą įvardyti metodologijos terminu galima tik su išlygomis, kadangi didžiąja dalimi jos skirtos ne įgyti objektyvų filosofijos praeities pažinimą, bet perdėtai sureikšminti savąją teorinę poziciją.

Esama daugybės marksizmo krypčių, įvairių marksizmo esminiais principais grindžiamų metodologinių koncepcijų, pasaulinėje metodologinėje literatūroje bandoma jas įvardyti ir klasifikuoti. Marksistinės metodologijos šiuo atveju nesiekiami tirti recepcijos aspektu – Lietuvos filosofijos istoriografijoje taikomos marksistinės metodologijos elementų identifikuoti kaip kurios nors marksizmo rūšies recepcijos išdavos. Norint nustatyti marksizmo Lietuvoje įvairių aspektų konkretesnę konceptualią priklausomybę, tam reikėtų skirti atskirą tyrimą. Be to, dėl marksistinės metodologijos persipynimo su ideologiniais interesais ir su jų įgyvendinimui taikomu teoriniu instrumentarijumi būtų keblu tiksliai nustatyti kurių nors marksizmo taikymo filosofijos istoriografijoje metodologinių procedūrų priklausomybę kuriam nors marksizmo porūšiui. Nors ir įvykdyta, tokia identifikacija būtų mažai vertinga – ji nedaug informuotų apie šios tyrimo rūšies taisyklių savytumą, jų kuriamo aiškinimo pobūdį.

Šiuo atveju yra efektyviau pasirinkti kitą tyrimo priegą, t.y. marksistinę filo-

sofijos istoriografiją Lietuvoje nagrinėti ir jos atskirus elementus klasifikuoti pagal joje taikomus istorinio lauko struktūravimo ir tyrimo objekto vertinimo būdus. Šiam tikslui efektyviai pritaikoma H. White'o pateikta skirtingų aiškinimo būdų bazės ir antstato srityse perskyra bei išskirti sinchroninio ir diachroninio struktūros tyrimo aspektai. „Savo istorijos sampratą vadindamas „dialektine-materialistine“, Marxas turėjo omenyje tai, kad visuomenės bazės procesus jis suvokia mechanicistiškai, o antstato procesus – organicistiškai. (...) Bazės lygmenyje tėra būdingų gamybos priemonių ir jų santykių būdų seka, valdoma griežtų priešastinių dėsnių, panašių į egzistuojančius gamtoje. Tačiau antstato lygmenyje egzistuoja tikras *progresas*, žmogaus santykių su žmogumi tipų evoliucija. (...) Marxo istorijos filosofija apima ir *sinchroninę* pagrindinės santykių struktūros, kuri per visą istoriją išlieka pastovi, analizę, ir *diachroninę* reikšmingo judėjimo, kuriuo ši struktūra peržengiama ir kuriamas naujas žmogaus santykio su žmogumi tipas, analizę.“⁴

Šias White'o eksplikacijas pritaikius filosofijos istoriografijai, pastarosios disciplinos marksistinius tyrimus galime skirstyti taip: 1) pagal tyrimo lauko struktūravimo būdą – į nagrinėjančius filosofijos istorijos a) *statinius* ir b) *dinaminius* elementus; 2) pagal teorinio vertinimo pobūdį – į tuos, kurie labiau pabrėžia a) *bazės* reikšmę ir b) tuos, kurie siekia išlaikyti *antstato* savarankiškumą bazės atžvilgiu, t.y. teorinę sritį mažiausiai redukuoja į neteorinę. Šie aspektai tarpusavyje susiję: ir statiniai, ir dinaminiai filosofijos istorijos elementai marksistiškai gali būti nagrinėjami arba priklausau-

mybės nuo bazės, arba antstato vidinių pokyčių požiūriu. White'as marksizme itin radikaliai skiria bazės ir antstato sritis priskirdamas joms net skirtingas aiškinimo strategijas (bazei – mechanizma, antstatui – organicizma). Žinoma, ants-

tato srities pokyčių aiškinimas marksistinėje metodologijoje yra laisvesnis nuo priešastingumo principo, tačiau tokia radikalia šių sričių skirtį reikėtų sušvelninti: redukcionizmas antstato srityje neišnyksta, o yra modifikuojamas.

VERTIKALIOJO REDUKCIONIZMO BRUOŽAI

Statiškus filosofijos istorijos segmentus kaip visuomeninės bazės padarinį analizuojantys marksistiniai tyrinėtojai atlieka metodologinę procedūrą, kurią galima pavadinti *vertikaliojo redukcionizmu*. Tai vadinamojo istorinio lauko vertikalusis pjūvis – filosofinės teorijos ne kaip savaiminės vertybės, jos pažintinių savybių analizė, bet jos tariamo pagrindo ieškojimas „gilesniuose“ socialinės tikrovės sluoksniuose, vadinamosios visuomeninės bazės lygmenyje. „Marksistinė filosofijos istorija remiasi tuo, kad filosofinių idėjų, pažiūrų ir teorijų galutinis šaltinis yra ne atsietoje grynojo mąstymo srityje, o *visuomeninėje būtyje*, kurią sudaro visuomenės materialaus egzistavimo įvairių aspektų visuma, kurioje svarbiausias vaidmuo tenka materialinių gėrybių gamybos būdai. (...) Filosofija yra viena svarbiausių visuomeninės sąmonės formų. Todėl jos istorinė raida apspręsta ekonominių santykių, jų pagrindu atsiradusių visuomenės klasių santykių, klasių interesų ir klasių kovos.“⁵

Filosofijos istoriografijoje taikomas vertikalusis redukcionizmas iš esmės peržengia šios disciplinos ribas ir traktuojamas kaip žinojimo sociologijos procedūra, kuri tiriamąją teoriją nagrinėja kaip socialinių santykių padarinį, kaip tam tikros socialinės klasės pažiūrų iš-

raišką – ideologiją. Pažymėtina, kad šiuo aiškinimo veiksmu filosofinė teorija visada nagrinėjama statiškai (remiantis aukščiau cituotu White'u, toks pjūvis yra istoriškai nekintančios santykių tarp bazės ir antstato struktūros „atidengimas“). Jeigu tokiu aspektu nagrinėjama filosofijos raida, tai ji aiškinama ne kaip savime kintantis teorijų istorinis išsidėstymas, o kaip bazės lygmenyje atsiradusių pokyčių (ekonominių formacijų kaitos) padarinys. Tai reiškia, kad filosofijos istorijos dinamių veiksmų analizė vertikaliojo redukcionizmo aspektu tėra statinių elementų mechaninė suma: ši procedūra neapima (ir negali apimti) filosofijos raidos *imanentinių teorinių* savybių, nekuria jos vaizdinio, o kiekvieną šios raidos pokytį traktuoja kaip statinį elementą atlikdama vertikalųjį pjūvį ir naująją filosofinę teoriją analizuodama kaip pasikeitusių (tuo istoriniu momentu esamų) gamybinių socialinių santykių padarinį. Dėl šių priešasčių minėto redukcionizmo varianto (daugiausiai statinių filosofijos veiksmų pjūvio atveju) funkcionavimą Lietuvos filosofijos istoriografijoje traktuosime kaip šios disciplinos metodologijos ribinį atvejį, balansuojantį tarp žinojimo sociologijos, ideologijos kritikos (vadinamosios „įtarumo hermeneutikos“ vieno iš variantų) ir filosofijos

istorijos sričių bei neturintį griežtai apibrėžtą tyrimo tikslą.

Tam, kad išdėstyta eksplikacija neatrodytų grynai teorinė, pernelyg dirbtinė, pateiktus metodologinius elementus iliustruosime konkrečiais Lietuvos filo-

sofijos istoriografijos tyrimų atvejais, glaustai parodydami marksistinių tyrimo (kurį dažnai keblu laikyti moksliniu) taisyklių praktinį funkcionavimą ir jų santykį su kitais filosofinių teorijų aiškinimo būdais.

VERTIKALUSIS REDUKCIONIZMAS LIETUVOJE

Šią metodologinę procedūrą jau glaustai apibūdinome aukščiau. Vertikalųjį redukcionizmą atliekantys marksistiniai tyrinėtojai pasirinktą filosofinę teoriją dažniausiai vertina pagal tai, kokiai socialinei klasei ir kokiu istoriniu laikotarpiu (t.y. kokiai socialinei ekonominei formacijai egzistuojant) priklausė ją sukūrus filosofas (ar jų grupė). Lietuvos filosofijos istoriografijoje ši procedūra daugiausia taikoma Antano Gaidžio ir jo vadovauto tyrinėtojų kolektyvo darbuose⁶. Remiantis minėtu socialiniu biografiniu faktu nustatoma teorijos (ar jos fragmento) *vertė*. Tokio pobūdžio redukcionizmas filosofiją laiko socialinių santykių padariniu ir iš filosofinio istorinio aiškinimo beveik visiškai eliminuoja jos savaiminę vertę. Tai reiškia, kad šiuo atveju filosofija yra laikoma ideologija ir iš esmės atliekamas ne filosofijos istorijos tyrimas, o ideologijos kritikos darbas: „Nacionalistinės emigracijos grupuotės yra pačių reakcingiausių imperialistinių sluoksnių įrankis. (...) Įvairių išėivijos sluoksnių socialinė klasinė padėtis ir jos sąlygojamos ideologinės bei politinės pozicijos nulemia jų atstovų visuomeninės filosofinės minties pobūdį.“⁷ Toliau atliekamas išėivijos mąstytojų klasinės diferenciacijos sociologinis tyrimas, kuris turi pagrįsti filosofinių teorijų vertinimus. Tokie veiksmai išreiškia mark-

sistinės metodologijos vadinamąjį partiškumo principą, teigiantį teorijos klasinį sąlygotumą.

Redukcionizmas čia reiškiasi ir tuo, kad reali tiriamojo objekto problematika transformuojama į socialinę problematiką, t.y. į tai, kas rūpi marksizmui ir kas gali būti traktuojama kaip ideologija. Visiškai nepaisoma to fakto, kad tiriamosios problemos gali neturėti nieko bendro su socialiniais klausimais. „Marksizmo požiūriu, žmogaus gyvenimo prasmės reikia ieškoti pačiame gyvenime, jo revoliuciniame pertvarkyme, o ne už jo. (...) Istoriskai konkrečiose klasinėse antagonistinėse visuomenėse susiformavusios dorovės normos, visų pirma viešpataujančių klasių normos, atplėšiamos nuo konkrečių istorinių sąlygų, priskiriamos dievo valiai ir tariamai visiems laikams tinkančių dorovės įstatymų vardu vėl gražinamos žmonėms.“⁸ Taigi, visos filosofinės problemos (taip pat ir gyvenimo prasmės, dorovės normų ir net Dievo egzistavimo) išsprendžiamos ne teoriniu, bet praktinių revoliucinių pertvarkymų būdu, todėl filosofijos problemų teoriniai vertinimai tampa nereikalingi.

Dar vienas vertikaliojo redukcionizmo pavyzdys – B. Leskauskaitės disertacija. Joje taip pat kovojama su priešiška ideologija – A. Dambrausko-Jakšto katalikiš-

kaja filosofija. „Analizuojant materializmo ir marksizmo atsiradimo ištakas Lietuvoje, negalima apeiti buržuazinės filosofijos, „viešpataujančios klasės minčių.“ Tokiomis mintimis buvo katalikybės filosofija. (...) Moksliskai nušviesti Aleksandro Dambrausko-Jakšto pažiūras galima tik marksistinės-lenininės metodologijos pagrindu, ištiriant jas kaip konkrečios tikrovės atspindį, apsprestą klasinių pozicijų. Tam tikslui būtina pasekti socialines-ekonominės sąlygas (...), kurios apsprendė jo klasinius interesus.“⁹

Čia, greta partiškumo principo, redukcionistinei transformacijai atlikti panaudojama „pasaulėžiūros“ kategorija, kuri leidžia tiriamąją problematiką traktuoti socialiniu aspektu, pvz.: „Estetinės pažiūros, būdamos sudėtine pasaulėžiūros dalimi, visada atspindi klasinę ideologiją ir apsprendžia klasinę meno orientaciją bei klasinių estetinių-meninių vertybių kriterijų.“¹⁰ Pasaulėžiūros kategorija tiriamąją teoriją paverčia asmeninių pažiūrų dalimi, o pastarosios priklauso nuo asmens klasinės padėties. Išėitų, kad proletariato pasaulėžiūra privalo būti sudaryta tik iš marksistinių idėjų ir vertybių, o vidurinėsios ir aukštosios klasės atstovų – iš visų kitų teorijų. Taigi, filosofinių teorijų teisingumas ar klaidingumas yra nulemtas iš anksto: jau gimstant būsimajam mąstytojui galima nustatyti jo būsimumų teorijų vertę. Šią metodologinę nuostatą paneigia ir tas faktas, kad proletariato pasaulėžiūros kūrėjai priklausė toli gražu ne išnaudojamosioms klasėms. Tokiu būdu tyrimo objektas kontekstualizuojamas ne teoriniu probleminiu (kai nustatomos teorijos sukūrimą paveikusios filosofinės koncepcijos), bet praktiniu lygmeniu, kuriame rekonst-

ruojami veiksniai, lėmę pasaulėžiūros susiformavimą. Tiriamosios teorijos aiškinimas paverčiamas istorinio laikotarpio socialinės tikrovės empirinių faktų tendencingu fiksavimu ir aprioriškai angažuota deskripcija. Filosofijos istorijos tyrimas virsta visuomeninės istorijos ideologizuota analize (filosofinių tekstų aiškinimą pakeičia sociologinis tyrimas), skirta dviejų pasaulėžiūrų supriešinimui ir kovai su buržuazija.

Esama marksistinių tyrimų (Burnys, Pikutis, Zasimauskas ir kt.), kuriuose redukcionizmas taikomas ir vertikaliai, ir horizontaliai. Pikutis savo disertacijoje¹¹ teigia filosofinio istorinio tyrimo ideologinę svarbą ugdant šiuolaikinę visuomenę, tiria Šalkauskio pažiūrų formavimosi socialines ir idėines prielaidas, remiasi daugybe biografinių ir socialinių faktų. Greta to Šalkauskio filosofija analizuojama ir teoriniu lygmeniu, daugiausia vertinant ją marksistinėmis kategorijomis ir taip parodant tyrimo objekto tariamą nepagrįstumą. Burnys savo disertacijos tyrimo objektą – religiją ir moralę – traktuoja remdamasis marksizmo klasikų principais, kurie liečia religijos ir moralės vietą socialiniuose procesuose: „religijos šaknys glūdi prieštaringos ir susvetimėjusios antagonistinės socialinės būties savybėse“¹². Kitaip tariant, religija ir moralė traktuojamos kaip nuo bazės priklausomo antstato reiškiniai, ideologijos formos. Tai vertikaliauju redukcionizmu pagrįsta sociologizuota-ekonomizuota analizė, kuri derinama ir su teorinių marksizmo kategorijų „užmetimu“ ant tyrimo objekto (tyrimo vienas tikslų – „įvertinti katalikiškosios etikos atstovų poziciją iš mokslinės etikos pozicijų“¹³). Pastarasis veiksmas le-

mia iš anksto žinomus vertinimus, pvz.: „socialinio proceso idealistinė traktuotė yra silpna, abstrakti ir utopiška; (...) moralė negali įveikti antagonistinių prieš-

taravimų, nes jų pagrindas yra išnaudojimas“¹⁴ ir pan. Šio tyrimo metodologinei struktūrai būdingos aukščiau pateiktos redukcionizmo savybės.

VERTIKALUSIS REDUKCIONIZMAS IR KITOS METODOLOGINĖS PRIEIGOS

Vertikalusis redukcionizmas skiriasi nuo organicistinės aiškinimo strategijos¹⁵ (kurioje filosofinė teorija taip pat aiškinama neteorinės tikrovės veiksniais). Organicizme vyrauja siekis *praturtinti* teorinį supratimą, filosofinį istorinį aiškinimą papildant neteoriniais aiškinimo komponentais. Šiuos sudaro tokie tikrovės fragmentai, kuriuos nagrinėjamoji teorija siekia *išreikšti*. Kitaip tariant, teorijos ir neteorinių veiksmių santykis čia yra probleminis: organicistas pretenduoja suprasti savo tyrimo objektą bandydamas pats „pasiekti“ (fenomenologiniais terminais – re-aktyvuoti) tas prasmes, kurios įtektintos praeities filosofo teorijoje.

Vertikalčiai redukuojant filosofinei teorijai paaiškinti panaudojami tokie neteoriniai veiksniai, kurie su pastarąja neturi nieko bendro. Ši redukcionizmą valdantis „hermeneutinio įtarumo“ principas pagrįstas siekiu išsiaiškinti tariamas slaptas teksto autoriaus intencijas (šiuo atveju – autoriaus atstovaujamos klasės socialinius ekonominius interesus). Vertikalčiai redukuojant daroma išankstinė prielaida, jog tiriamojo objekto autorius savo teoriją kūrė *tik* dėl klasinių interesų išraiškos, todėl tokio redukcionizmo taikymas *visada* gauna tą patį rezultatą (kurį galima numatyti iš anksto): proletariatui priešišku klasių atstovų teorijos visada *klaidingos*, o proletariato „mąstytojai“ visada *teisūs*.

Esama ir nemarksistinių teorijų, kurios nagrinėja mąstymo, idėjų, žinojimo turinio santykį su socialiniais veiksniais ir yra apibendrinamos žinojimo (ar idėjų) sociologijos terminu. „Žinojimo sociologija išryškina bendruomeninį žinojimo pobūdį ir atskirų atvejų tyrimais parodo, kaip šis pobūdis, grindžiamas priklausomybe nuo žmonių jungimosi formų, reiškiasi tikrojoje kultūrų istorijoje.“¹⁶ Marksistinė filosofijos istoriografija gali būti traktuojama kaip žinojimo sociologijos atskiras atvejis, kurį taip pat domina „bendruomeninės žinių aplinkybės“¹⁷. Lyginant marksistinę vertikalių redukcionizmą su viena iš minėtų teorijų – Randallo Collinso išplėtotą filosofijų sociologiją¹⁸ – galima teigti, kad esminį šių dviejų prieigų skirtumą sudaro aiškinimo pagrindu pasirinkti skirtingi socialinės tikrovės lygmenys. R. Collinso teigimu, esama socialinės redukcijos atvejų, kurių aiškinimai grubūs ir nesėkmingi (turimas galvoje marksizmas), nes ekonominės-politinės makrostruktūros daug ko neatskleidžia apie abstrakčias idėjas. Pastarosios randasi ir skleidžiasi tik ten, kur egzistuoja intelektualų ryšių tinklai, kuriuose vyksta argumentacijos, konkuravimo, sukauptų žinių perėmimo, pritarimo ir kitokios intelektualinio bendravimo formos¹⁹.

Taigi, filosofijų sociologija teorijų atsiradimą ir pobūdį aiškina remdamasi

konkrečia socialine struktūra, kurią sudaro teorijų autorių socialiniai ryšiai, tam tikra intelektinė akademinė konjunkcija ir pan. Kiekvienu atskiru atveju atsižvelgiama į konkrečią socialinę struktūrą. Vertikalusis redukcionizmas kiekviena-

me tyrime kaip aiškinimo pagrindą iš anksto postuluoja itin abstrakčią makrostruktūrą (bazės-anstato santykius), tiesiogiai nesusijusią su tyrimo objektu, ir taiko ją *visoms* nagrinėjamos teorijoms aiškinti.

IŠVADOS

Filosofijos istoriografijos marksistinė metodologija priskirtina mechanicismui aiškinimui. Šia metodologija pagrįsti veikalai pagal tyrimo lauko struktūrinimo būdą skirstomi į nagrinėjančius filosofijos istorijos statinius ir dinامينius elementus; pagal teorinio vertinimo pobūdį – į tuos, kurie labiau pabrėžia bazės reikšmę ir tuos, kurie siekia išlaikyti antstato savarankiškumą bazės atžvilgiu.

Vertikalusis redukcionizmas yra mechanistinio aiškinimo procedūra, kuri filosofinę teoriją traktuoja kaip nulemtą tam tikrų socialinės tikrovės priežastinių dėsnų. Tai filosofinės teorijos ne kaip savaiminės vertybės, jos pažintinių savybių analizė, bet jos tariamo pagrindo ieškojimas „gilesniuose“ socialinės tikrovės sluoksniuose, vadinamosios visuomeninės bazės lygmenyje.

Lietuvoje vertikalusis redukcionizmas daugiausia taikytas Antano Gaidžio ir jo vadovauto tyrinėtojų kolektyvo darbuose. Jie pasirinktą filosofinę teoriją dažniausiai vertino pagal tai, kokiai so-

cialinei klasei ir kokiui istoriniu laikotarpiu (t.y. kokiai socialinei ekonominei formacijai egzistuojant) priklausė ją sukūrus filosofas (ar jų grupė). Reali tiriamojo objekto problematika transformuojama į socialinę problematiką, t.y. į tai, kas rūpi marksizmui ir kas gali būti traktuojama kaip ideologija.

Vertikalusis redukcionizmas nuo organicistinio aiškinimo skiriasi tuo, kad pastarasis filosofinę teoriją aiškina tais neteorinės tikrovės fragmentais, kuriuos nagrinėjamoji teorija siekia išreikšti, t.y. šiuo atveju tarp teorinių ir neteorinių veiksmų esama probleminio, o ne tariamai priežastinio ryšio. Marksistinė metodologija ir filosofijų sociologija skiriasi tuo, kad pastaroji teorijų atsiradimą ir pobūdį aiškina remdamasi *konkrečia* socialine struktūra, kuriai priklauso teorijos autorius, esantis socialinių ryšių tinklo dalimi. Marksistinis vertikalusis redukcionizmas visais atvejais taiko pernelyg abstrakčią anstato reiškinų redukavimo į bazės santykius schemą.

Literatūra ir nuorodos

¹ Apie filosofinio istorinio aiškinimo formas ir jų taikymą Lietuvoje žr.: Lietuvos filosofijos istoriografijos bruožai. // *Logos*, 2009, Nr. 61, p. 22–29 (pradžia) ir *Logos*, 2010, Nr. 62, p. 15–23 (pabaiga).

² Žr.: Hayden White. *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*. Iš anglų k. vertė H. Beresnevičiūtė-Nosálová, G. Lidžiuvienė. – Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 21.

³ Ten pat.

- ⁴ Ten pat, p. 335.
- ⁵ *История философии и марксизм: Вопросы методологии историко-философской науки.* – Москва: Мысль, 1979, с. 6–7.
- ⁶ Žr.: *Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje: Socialinės, politinės ir filosofinės koncepcijos po Antrojo pasaulinio karo.* Sud. Antanas Gaidys. – Vilnius: Mintis, 1978; taip pat žr. Antano Gaidžio ir Bronės Leskauskaitės disertacijas: A. Гайдис. *Критический анализ философско-мировоззренческих основ католического клерикального антикоммунизма* [filos. dr. disertacija]. – Вильнюс, 1984; Bronė Leskauskaitė. *Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto visuomeninės filosofinės pažiūros* [filos. m. kand. disertacija]. – Vilnius, 1975 (VUB RS, F76-Ds 2111). Šiame straipsnyje nesiekama faktografinio išsamumo, todėl minėtos metodologinės procedūros taikymo atvejai nėra kruopščiai registruojami, o pateikiami tik būdingiausi pavyzdžiai.
- ⁷ *Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje*, p. 6.
- ⁸ Ten pat, p. 243, 191.
- ⁹ Bronė Leskauskaitė. *Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto visuomeninės filosofinės pažiūros*, p. 6, 7, 18.
- ¹⁰ Ten pat, p. 146.
- ¹¹ V. Pikutis. *Stasio Šalkauskio filosofinės pažiūros* [filos. m. kand. disertacija]. – Vilnius, 1974 (VUB RS, F76-Ds 2056).
- ¹² Žr.: Зенонас Бурнис. *Католическая этика в Литве в 1920–1940 годы* [filos. m. kand. disertacija]. – Вильнюс, 1983 (VUB RS, F76-2767), с. 3.
- ¹³ Ten pat, с. 5.
- ¹⁴ Ten pat, с. 23.
- ¹⁵ Apie organicistinį aiškinimą Lietuvoje žr.: Gintaras Kabelka. *Arvydo Šliogerio filosofijos istorijos interpretacija.* // *Logos*, 2006, Nr. 45, p. 192–202.
- ¹⁶ Aivaras Stepukonis. *Pavergtos mąstymo problema: Maxas Scheleris ir žinojimo sociologijos ištakos.* – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 246.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Žr.: Randall Collins. *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change.* – Cambridge–London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2002.
- ¹⁹ Žr.: ten pat, p. 47.